

СТАНАЎЛЕННЕ КАМПАРАТЫЎНЫХ ВЕДАЎ У КНІЖНАЙ КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСІ

Адлюстроўваецца працэс станаўлення кампаратывістыкі як даследчыцкай парадыгмы ў культуралагічных ведах Беларусі. На матэрыяле помнікаў пісьменства і філасофскіх сачыненняў вывучаецца вопыт параўнальнага аналізу з'яў культуры. Аналізуюцца погляды і канцэпцыі прадстаўнікоў культуралагічнай думкі XIX–XX стст., вызначаюцца асноўныя кірункі кампаратыўных даследаванняў культуры і падыходы да асэнсавання міжкультурных адрозненняў. Абгрунтоўваецца практычная значнасць уяўленняў пра камунікатыўную культуру ў праблемным полі міжкультурнай камунікацыі.

Прасачыць вытокі і фактары фарміравання кампаратыўных ведаў у гістарычнай дынаміцы беларускай культуры дазваляе зварот да помнікаў пісьменства, якое развіталася пад уплывам хрысціянскай кананічнай літаратуры, традыцый візантыйскай, старажытнарускай і заходнееўрапейскай кніжнасці. У царкоўнай літаратуры XII–XIII стст. кампаратыўныя назіранні звязаны пераважна з канстатацыяй і асэнсаваннем адрозненняў рэлігійнага і ідэалагічнага характару ў кантэксце асветніцкага зместу твораў. Прадметнае поле параўнання фарміравалася вакол двух бакоў сацыякультурнай рэчаіснасці, якімі з'яўляліся набожны хрысціянскі лад жыцця і паганская стыхія існавання. Асветнікі абгрунтоўвалі шкоднасць для духоўнага развіцця хрысціян народных забаў, прыкмет і забабонаў, акультных дзеянняў, захапленняў спірытызмам і астралогіяй, паколькі яны супярэчаць зместу монатэістычнага веравызнання. Памылковаму паганскаму светаўспрымання і бестурботнаму жыццю яны супрацьпастаўлялі кніжныя веды і культавую дзейнасць [9, с. 66].

У перыяд Вялікага Княства Літоўскага ў вопыце кампаратыўных ведаў значна пашырылася сфера суадносін рэалій сацыякультурнай прасторы і дапаўнялася праблемамі поліэтнічнасці і шматканфесіянальнасці дзяржавы, пытаннямі свецкай паўсядзённасці і міжкультурнага ўзаемадзеяння. «Летапіс вялікіх князёў літоўскіх» (XV ст.) хоць і не змяшчае багатай інфармацыі параўнальна-культуралагічнага характару, затое сведчыць пра разнастайныя факты ўстанаўлення і падтрымання міжкультурных

кантактаў дзякуючы кампетэнтнай палітыцы, неверагодным дыпламатычным здольнасцям і камунікатыўнаму майстэрству князя Вітаўта. Згодна з летапісным аповедам, не было зямель ні на ўсходзе, ні на захадзе, дзе б яго ні паважалі [2, с. 63–64]. Асобныя паведамленні «Хронікі Быхаўца» (XVI ст.) адлюстроўваюць кантрасты рэлігійнага жыцця Вялікага Княства Літоўскага, што выражалася ў павярхоўнасці і фармальнасці хрысціянскага веравызнання і моцнай прыцягненасці насельніцтва да паганскіх асноў жыццядзейнасці [2, с. 98].

Разгорнутыя кразнаўчыя і этнаграфічныя апісанні і філасофская рэфлексія культуры чужаземных народаў адлюстраваны ў «Паломніцтве Мікалая Крыстафа Радзівіла ў Святую зямлю» (канец XVI ст.). Як вынікае са зместу самога твора, падарожжа аўтара было абумоўлена глыбокай верай князя ў цудадзейную магчымасць уласнага вылячэння пасля наведвання святых месцаў. Аўтар пакінуў уражанні аб традыцыйных асновах і сімвалічнай своеасаблівасці культуры народаў Блізкага Усходу, вызначыў прынцыпы сацыяльных і міжасобасных адносін, супаставіў рэлігійную ідэнтычнасць і культавыя дзеянні прадстаўнікоў розных этнічных і канфесіянальных груп, выявіў прыродна-ландшафтныя асаблівасці наведанага рэгіёна [5, с. 206–314]. У «Дзённіку» прадстаўніка Контррэфармацыі Тэадора Білевіча (XVII ст.) адлюстраваны нарысы яго падарожжа ў Англію. Аўтар звярнуў увагу на геаграфічнае становішча краіны і стылёвае аблічча яе асобных мясцін. У нацыянальным строі адзення, звычаях і характары сацыяльных адносін, яўным дамінаванні пратэстантызму сярод мясцовага насельніцтва ён выявіў незвычайнае тыпалагічнае падабенства з традыцыямі многіх германскіх народаў [5, с. 449–452].

У прасякнутай патрыятычным пафасам «Песні пра зубра» Міколы Гусоўскага сцвярджаецца самабытнасць сацыякультурнай рэчаіснасці Вялікага Княства Літоўскага і выражаецца глыбокае шкадаванне аб ваенных міжусобіцах, расколе хрысціянскага свету ідэалагічнымі супярэчнасцямі і знявагай да разумных, канструктыўных спосабаў урэгулявання палітычных і рэлігійных канфліктаў. Францыск Скарына праз сістэму ўласных прадмоў і пасляслоўяў да выдадзеных ім кніг адначасова з іншымі дыдактычнымі і філасофскімі разважанымі падкрэсліў важнасць гарманізацыі прынцыпаў рэлігійнага і свецкага жыцця, адзначыў ролю кніжных ведаў у азнаямленні з полікультурным светам, у

фарміраванні агульнакультурнай кампетэнтнасці і рэлігійнай талерантнасці. Увага да асэнсавання праблем рэлігійнай ідэнтычнасці, суаднясення зместу веравызнанняў у розных кірунках хрысціянства, пошуку шляхоў усталявання міжкультурнага дыялога актывізавалася ў кантэксце канфесіянальнай палемікі перыяду Рэфармацыі і Контррэфармацыі і адлюстравалася ў творчасці Сымона Буднага, Васіля Цяпінскага, Пятра Скаргі, Мялеція Сматрыцкага, Афанасія Філіповіча і інш.

Гістарыяграфічны вопыт XIX – пачатку XX ст. сведчыць пра пачатак мэтанакіраванага выкарыстання параўнальнага падыходу ў рамках сістэматычных даследаванняў у галіне гісторыі, этналогіі, фалькларыстыкі, філалогіі. Методыка параўнальнага аналізу з’яўлялася першасным даследчыцкім інструментам у этнакультурнай класіфікацыі народаў, вывучэнні этнагенезу беларусаў і эвалюцыі генатыпа беларускай культуры, пошуку тыпалагічных асаблівасцей славянскіх культур і суаднясенні культурных традыцый беларусаў з сацыякультурнай рэальнасцю астатніх усходнеславянскіх народаў, рэпрэзентацыі быту, тыпалогіі народнай творчасці і аналізе моўных асаблівасцей розных рэгіёнаў Беларусі. Пра гэта сведчаць шматлікія даследаванні, якія з’яўляюцца прыкладам практычнай рэалізацыі даследчыцкага патэнцыялу кампаратывістыкі ў інтэрпрэтацыі эмпірычнага матэрыялу (М. Нікіфароўскага, Я. Раманава, У. Дабравольскага, А. Багдановіча, М. Доўнар-Запольскага, А. Сержпутоўскага, А. Кіркора, Я. Карскага і інш.).

А. Кіркор, прымаючы ўдзел у падрыхтоўцы папулярнага шматтомнага выдання «Жывапісная Расія», з дапамогай кампаратыўнага падыходу зрабіў цэласны і шматаспектны выклад інфармацыі пра прыроднае і сацыяльнае асяроддзе беларускіх і літоўскіх тэрыторый. У падрыхтаваных ім нарысах, прысвечаных Літоўскаму і Беларускаму Палессю, поруч з агульнай гісторыка-краязнаўчай і геаграфічнай інфармацыяй адлюстраваны фрагменты параўнання этнаграфічных рэалій розных гістарычных зямель Беларусі, суаднесены іх народныя гаворкі, міфалагічныя ўяўленні, камунікатыўныя асаблівасці, традыцыі, рытуалы, каляндарныя і сямейныя абрады [3, с. 15–42].

Надзвычай багаты кампаратыўны вопыт адлюстроўвае фундаментальная праца Я. Карскага «Беларусы». Сфера прымянення параўнальнага аналізу ў дадзеным даследаванні ахоплівае этнічную гісторыю славян, фальклорнаую творчасць, народную паэзію і

гаворкі, міфалогію і рэлігійныя традыцыі. Прысвячаючы сваю працу цэласнаму вывучэнню традыцыйнай культуры беларусаў, аўтар устанавіў ступень іх узаемаадносін з іншымі этнічнымі супольнасцямі ў гісторыка-культурнай дынаміцы. Ён даследаваў праблемы ўзаемадзеяння паганскіх і хрысціянскіх традыцый, канструяваў міфалагічныя ўяўленні і традыцыйныя асновы жыццядзейнасці славян з дапамогай моўных элементаў, выяўляў вытокі запазычанняў у мове. Прыроднае асяроддзе Я. Карскі разглядаў у якасці фактару, здольнага пакідаць істотны адбітак на характары і змесце розных аспектаў народнай творчасці, «прымушаючы яе вынаходзіць зручныя формы для адлюстравання свайго характава, свайго багацця і беднасці» [4, с. 37].

«Геаграфія Беларусі», задуманая як вучэбнае выданне, вядомага вучонага і палітычнага дзеяча А. Смоліча пацвярджае значнасць кампаратыўнага падыходу ў выкладзе і засваенні геаграфічных ведаў і крэзнаўчай інфармацыі. У сваёй прадмове даследчык абгрунтаваў ролю параўнання як лагічнага прыёму ў геаграфічнай навуцы, робячы акцэнт на тым, што глыбіня пазнання далёкай і незнаёмай зямной прасторы вызначаецца дасведчанасцю аб роднай краіне і бліжэйшай мясцовасці, без чаго складана асэнсаваць унікальнасць геаграфіі чужых краёў. Па вызначэнні аўтара, ведаючы геаграфію сваёй Айчыны, чалавек «намнога лепш разумее геаграфічныя з'явы любога краю» [11]. У межах геаграфічнага апісання А. Смоліч разглядаў асаблівасці сацыякультурнай дзейнасці і быту беларусаў. Ён параўноўваў тэрыторыі розных дзяржаў, дэмаграфічны склад Беларусі і еўрапейскіх краін; формы рэльефу, асаблівасці ландшафту; фізічныя тыпы беларусаў і іншых славянскіх народаў; нацыянальныя характары беларусаў, расіян, украінцаў, палякаў. Этнапсіхалагічныя назіранні аўтара прыкметныя ідэалізацыяй беларускага нацыянальнага характару, паказанага вольным ад летуценнасці, свецкасці, рызыкі, шчырай і грубай прастасці, уласцівых *маскоўцу* [11, с. 134]; адметную асаблівасць беларуса ад украінца і паляка даследчык бачыў у адсутнасці помсты і пыхлівасці [11, с. 136].

Прымяненне кампаратыўнага падыходу ў сферы мастацкай творчасці пацвярджаецца працай «Нарысы з гісторыі беларускага мастацтва» М. Шчакаціхіна, які лічыцца стваральнікам канцэпцыі гісторыі беларускага мастацтва. Ён звярнуў увагу, што ўплыў русіфікатарскай палітыкі ў мастацтвазнаўстве абумовіў адпаведную тэндэнцыйнасць навуковых пошукаў і пазбавіў іх аб'ектыўнасці ў

даследаванні генезісу, шляхоў запазычання і распаўсюджвання мастацкіх форм у Беларусі. У выніку не вызначаліся самабытныя рысы і нацыянальныя элементы ў старажытнай мастацкай творчасці Беларусі, паколькі ўвесь яго аналіз зводзіўся выключна да абгрунтавання адзінства са старажытнарускай культурай і пераацэнкі візантыйскага ўплыву, па словах аўтара, далёка не галоўнага і зусім не адзінага нават у царкоўным мастацтве Беларусі. У той жа час, заўважыў даследчык, «заставаліся зусім без увагі тыя элементы заходнееўрапейскіх мастацкіх форм, якія адыгрываюць дастаткова важную ролю ў многіх помніках беларускай даўніны» [12, с. 4].

Асвятленне этнакультурнай і нацыянальнай праблематыкі ў кампаратыўным аспекце атрымала адлюстраванне ў беларускай навуковай і мастацкай публіцыстыцы пачатку ХХ ст. Актуальным прадметам параўнальнага аналізу з'яўляліся нацыянальныя тэмпераменты і камунікатыўныя адносіны беларусаў і прадстаўнікоў іншых этнічных супольнасцей, каштоўнасці дамінанты культуры, сацыяльныя сувязі, моўная і канфесійная сітуацыі. У вызначэнні міжкультурных адрозненняў даследчыкі спасылаліся на этнаграфічныя, гісторыка-культурныя, рэлігійныя і лінгвістычныя матэрыялы, а таксама на ўласныя назіранні і вопыт.

М. Багдановіч, ацэньваючы розныя метадалагічныя падыходы і крыніцы вывучэння чужаземнай культуры, адзначаў магчымасць звароту да канкрэтных эмпірычных фактаў, статыстычных даных, непасрэдных назіранняў ці паэтычных вобразаў, адлюстраваных у мастацкай літаратуры («Вобразы Галіцыі ў мастацкай літаратуры»). На думку аўтара, усе яны з'яўляюцца карыснымі, навукова абгрунтаванымі і дастаткова дарэчнымі ў даследчых пошуках [1, с. 94]. Асэнсоўваючы тэндэнцыі, фактары і вынікі міжкультурнага ўзаемадзеяння, ён прыйшоў да высновы, што геаграфічнае становішча беларускіх зямель здаўна спрыяла ўстанаўленню трывалых кантактаў з Заходняй Еўропай («Беларусы»). М. Багдановіч адзначаў, што Вялікае Княства Літоўскае з'яўлялася сацыякультурнай прасторай, спрыяльнай для сустрэчы і дыялогу спрадвечных усходнеславянскіх і заходніх традыцый [1, с. 119–120]. Адметнай рысай беларускай этнічнай культуры ён назваў адносную свабоду ад уздзеяння фінскіх і татарскіх культурных элементаў у адрозненне ад культуры этнічных рускіх. Па словах М. Багдановіча, нягледзячы на страту беларускай этнічнай культурай значнай часткі сваёй багацейшай спадчыны ва ўмовах паланізацыі і русіфікацыі,

яна заўсёды была самастойнай і арыгінальнай, а не варыянтам рускай культуры («Беларусы») [1, с. 121].

М. Багдановіч лічыў, што этнічнае памежжа Заходняй Украіны з рознымі славянскімі і неславянскімі народамі ў выніку прывяло да збліжэння з еўрапейскай культурай, спрыяла паўнацэннаму засваенню і адаптацыі культурных элементаў, нягледзячы на грознае суседства з Польшчай і Аўстра-Венгрыяй («Чырвоная Русь. Аўстрыйскія ўкраінцы») [1, с. 31–38]. Даследчык падкрэсліў, што ўжо да XVI–XVII стст. у выніку арганізацыі дзяржаўна-палітычнага жыцця на аснове магдэбургскага права Львоў дакрануўся да заходняй цывілізацыі і «набыў еўрапейскую фізіяномію» («Львоў») [1, с. 51]. З іншага боку, тут назіралася дыстанцыянаванне ад права-слаўнай Русі, былі відавочнымі наступствы асіміляцыі ўсходнеславянскіх традыцый і ўсталяванне каталіцызму ў сацыякультурным асяроддзі. Паэт заўважыў, што ідэалагічную ролю ў сцвярджэнні панавання каталіцызму на заходнеўкраінскіх землях адыграла менавіта ўніяцтва («Угорская Русь») [1, с. 54–63]. Аўтар зрабіў выснову, што геапалітычныя і гісторыка-культурныя фактары, тыпалагічна блізкія да беларускай культурнай сітуацыі, абумовілі адпаведныя камунікатыўныя мадэлі паводзін мясцовага насельніцтва, адметныя незвычайнай пакорлівасцю, недаверлівасцю, замкнёнасцю, пасіўнасцю і недасведчанасцю. Адзінай радасцю ў жыцці мясцовага селяніна, цёмнага і апантанага дзікімі забабонамі, па вызначэнні М. Багдановіча, была гарэлка, на якую насельніцтва аддавала свае апошнія грошы, падрываючы сваю гаспадарку і разбураючы здароўе («Угорская Русь») [1, с. 63].

М. Багдановіч заўважыў, што геаграфічная блізкасць і дзяржаўна-палітычная залежнасць Багеміі ад Аўстра-Венгрыі і Германіі адлюстраваліся на анямечванні значнай часткі чэшскай тэрыторыі. Нямецкі ўплыў плённа адлюстраваліся на развіцці гарадоў, ажыўленні гандлю, рамёстваў, але ў той жа час актыўнае распаўсюджванне нямецкай мовы, панаванне мясцовых законаў і парадкаў паставілі пад пагрозу захаванне чэшскай этнакультурнай ідэнтычнасці. Чэхія намаганнямі ўласнай самаарганізацыі і патрыятычных імкненняў набыла аблічча еўрапейскай дзяржавы і, застаючыся ў плыні еўрапейскай культуры, захавала стабільнасць сваёй мовы і традыцый каталіцкай культуры («Браты-чэхі») [1, с. 66–75].

Выкарыстанне кампаратыўнага падыходу ў даследаваннях В. Ластоўскага абумоўлівалася, перш за ўсё, вызначэннем свое-

асаблівасцей сацыякультурнай рэчаіснасці беларусаў у прасторы еўрапейскай культуры. У пачатку ХХ ст. ён адзначаў, што беларускі народ у адрозненне ад многіх еўрапейцаў істотна адстаў па ўзроўні эканамічнага развіцця, пісьменнасці насельніцтва і адукацыі («Ці-ткі мы сапраўды цямней за ўсіх?»). У публіцыстыцы В. Ластоўскага ўдзелена істотная ўвага суадносінам розных этнанацыянальных тыпаў культуры, выяўленню фактараў, якія вызначылі міжкультурныя адрозненні, асэнсаванню вынікаў культурных кантактаў і ўплываў. Усталёўваючы міжкультурную дыстанцыю паміж беларусамі і іншымі славянскімі і неславянскімі народамі, аўтар надаваў вялікі сэнс іх камунікатыўным і канфесійным асаблівасцям, спецыфіцы нацыянальнага стылю і рэлігійнай індывідуальнасці. У аргументацыі сваіх заключэнняў ён спасылаўся на багаты гістарычны, этнаграфічны, лінгвістычны матэрыял, а таксама вопыт уласных назіранняў.

Ва «Успамінах» В. Ластоўскага змешчана апісанне тыповых для беларускага сялянства камунікатыўных мадэлей паводзін, абумоўленых ментальнымі характарыстыкамі, ладам і ўмовамі жыцця. Аўтар сведчыць, што з індывідуальных рыс характару здаўна цаніліся скрытнасць і хітрасць. Гаваркіх і адкрытых людзей не шанавалі, у той час калі маўклівага і закрытага чалавека адначасова асцерагаліся і паважалі. Публіцыст падкрэсліваў, што ў паўсядзённых узаемных адносінах сяляне імкнуліся зрабіць патаемнай кожную праяву свайго дабрабыту, а звычай на ўсё скардзіцца стаў «жалезным правілам сялянскага этыкету» і надоўга захаваўся ў наступных пакаленнях беларусаў. Гэта, на погляд аўтара, было ўзгадавана шматгадовай прыгоннай няволяй і непасільнымі паборамі з сялянства [7, с. 188–189].

В. Ластоўскі не быў арыгінальным у тлумачэнні і абгрунтаванні прычын пасіўнай грамадзянскай пазіцыі беларусаў, слабай выяўленасці іх нацыянальнай свядомасці, бесхарактарнасці і іншых адмоўна афарбаваных ментальных характарыстык. Услед за іншымі даследчыкамі ён шукаў вытокі нацыянальнага тэмпераменту беларусаў у мінулым, спасылаючыся на гістарычныя фактары, звязаныя з працяглым заняволеннем, якое асляпіла народ, пазбавіла яго цвёрдасці характару і нацыянальнай годнасці, скалечыла душу і абумовіла сарамлівыя адносіны да сваёй мовы («З нашага жыцця») [7, с. 237]. Безумоўна, у аналізе прыроды беларускай ментальнасці такі падыход не з'яўляецца канструктыўным, паколькі засноўваецца выключна на апраўданні рэальнай культурнай сітуацыі, не

грунтуецца на пэўных даследчыцкіх пошуках, звязаных з устанаўленнем карэнных прычын нявызначанасці самасвядомасці беларусаў і выяўленні вытокаў іх сацыяльнай пасіўнасці.

В. Ластоўскі адзначыў устойлівасць і глыбокія карані стэрэатыпаў, якія сфарміраваліся ў асяроддзі беларусаў адносна прадстаўнікоў іншых этнічных груп, і заўважыў іх неадназначны і супярэчлівы характар. Напрыклад, здаўна сярод беларускага сялянства шанаваліся практычная мудрасць яўрэяў, іх прадбачлівасць, непахіснасць волі і ўменне заўсёды заставацца ў патоку жыцця, але ў той жа час пры адсутнасці расавай нецярпімасці захоўваліся агіда і недаверлівасць да іх, як да горшых, у параўнанні з беларусамі па сваіх асабістых якасцях («Успаміны») [7, с. 189]. Галоўную прычыну такога размежавання на *сваіх* і *чужых* аўтар бачыў, перш за ўсё, у розніцы веравызнання і двухбаковым рэлігійным фанатызме [7, с. 189]. Аднак цяжка пагадзіцца, што менавіта на рэлігійнай аснове ўзніклі сітуацыі завышанай самаацэнкі беларусаў і іх зняважлівага стаўлення да яўрэяў. Асаблівасці камунікатыўных стасункаў паміж імі, як і прадстаўнікамі іншых этнічных груп на тэрыторыі Беларусі, не заўсёды абумоўліваліся выключна канфесіянальнымі фактарам. Іудзейская культурная ідэнтычнасць не з'яўлялася ўсеагульнай для яўрэйскага насельніцтва, паколькі многія з іх па сваім веравызнанні былі хрысціянамі, хоць у жыццядзейнасці захоўвалі яўрэйскія традыцыі, што ніяк не адлюстроўвалася на характары ўзаемадзеяння. Што датычыцца беларускага сялянства, то многія яго прадстаўнікі былі не фанатычнымі, а хутчэй абыякавымі да сваёй рэлігійнай ідэнтычнасці. Рэлігійны фактар становіўся падставой для культурнай дыстанцыі пераважна ў міжасобасных, сямейна-шлюбных адносінах, гаспадарчым укладзе, прыватных выпадках зносін, чым на ўзроўні звыклых паўсядзённых сувязей. Больш істотнымі прычынамі для складанасцей узаемага ўспрымання абедзвюх этнічных супольнасцей былі разыходжанні канструкцый і традыцыйных механізмаў стэрэатыпізацыі.

В. Ластоўскі пісаў, што беларускі народ мае цела, але для яго ажыўлення патрэбны жывы дух і раўнацэнныя сусветным ідэалы, прапушчаныя праз нашу нацыянальную прызму («Нашы цэннасці»). Характарызуючы беларускую сацыякультурную сітуацыю, ён адзначаў, што ў беларусаў ёсць гісторыя, слабыя традыцыі і «зародак ідэалаў», паколькі «агульначалавечыя ідэалы куём не ў сваёй кузні, а пераймаем іх ужо пераўтворанымі,

перажаванымі, падсоленымі і падпечанымі гісторыяй, традыцыямі і накірункамі думкі старакультурных суседзяў» [7, с. 322]. Па меркаванні аўтара, беларускаму народу яшчэ вельмі недастае сваіх арыгінальных спосабаў вырашэння культурных праблем.

Працэсы нацыянальнай ідэнтыфікацыі В. Ластоўскі цесна звязваў з камунікатыўным стылем, у большай ці меншай ступені распаўсюджаным у адпаведным сацыякультурным асяроддзі. Увогуле змест паняцця *стыль* аўтар атаясамліваў з «духоўнай будовай чалавека» і адметнымі прыкметамі, якія вылучаюць прадстаўнікоў пэўнай сацыяльнай сістэмы сярод астатніх («Аб патрэбе стылю ў жыцці народа»). Што датычыцца праявы стылю ў сферы народнай творчасці, то ён разважаў аб значнасці яго арыгінальнасці, каларытнасці і сімвалічнасці ў фарміраванні непаўторнага вобраза нацыянальнай культуры [7, с. 255–256]. На погляд В. Ластоўскага, беларусы па прычыне адсутнасці адпаведных валявых намаганняў пакуль што не выпрацавалі ўласнага камунікатыўнага стылю, здольнага забяспечыць іх культурную ідэнтычнасць. Ён быў найбольш занепакоены аб'якавасцю беларусаў да захавання індывідуальнасці роднай мовы, ад чаго цалкам залежыць яе маўленчы статус.

Слабым бокам беларускай культурнай рэчаіснасці даследчык лічыў канфесіянальную стракатасць і адсутнасць рэлігійнай індывідуальнасці, якія б вылучалі беларусаў сярод іншых хрысціянскіх народаў («Што спрыяе разросці і ўпадку народаў і дзяржаў») [7, с. 397]. Па яго перакананні, поруч з асаблівасцямі гістарычнага развіцця народа і дзяржаўнай незалежнасцю важнай умовай захавання індывідуальнага аблічча культуры з'яўляецца спрыяльнае геаграфічнае становішча. В. Ластоўскі сцвярджаў, што адасобленасць дзяржавы дазваляе захаваць індывідуальнасць культуры ў адрозненне ад блізкага этнічнага суседства ці агульнага дзяржаўна-палітычнага ўтварэння («Аб патрэбе стылю ў жыцці народа») [7, с. 256–257]. На жаль, ён не мог прадугледзець, што ў сучасным інфармацыйным грамадстве, якое валодае мабільнымі інфармацыйна-камунікатыўнымі сродкамі, тэрытарыяльная адасобленасць не з'яўляецца надзейным гарантам стабільнасці традыцый.

В. Ластоўскі, застаючыся заўсёды катэгарычным у ацэнцы фактаў і з'яваў культурнай дыфузіі на глебе беларускай этнічнай культуры, ступень пранікнення запазычанняў у многім звязваў з воляй і свядомасцю кожнага індывіда. Ён быў перакананы, што

перасадка форм і элементаў культуры, якія не выраслі з «народнага духу», акрамя тэхнічных дасягненняў, заўсёды пагражае розным сферам нацыянальнай культуры стратай спрадвечнага каларыту і арыгінальнасці («Патрыятычны малітвеннік») [7, с. 424]. Вучоны далучаўся да думкі, што не ўсе ўплывы прыводзяць да асіміляцыі этнічных традыцый, паколькі запазычанні з розных сфер чужаземнай культуры, адаптуючыся да новага асяроддзя, здольны набываць уласцівыя роднай культуры рысы («Шляхам творчасці») [7, с. 311].

У прадмове да «Падручнага расійска-крыўскага (беларускага) слоўніка» В. Ластоўскі адзначыў, што вызначальным гісторыка-культурным фактарам у асіміляцыі жывой беларускай мовы стала распаўсюджанне хрысціянскай кніжнай культуры. У выніку спрадвечная народная лексіка выцяснялася ці замянялася запазычанымі або перакладзенымі з іншых моў словамі для абазначэння хрысціянскіх паняццяў, якія ўжо зусім не адпавядалі ранейшаму народнаму светаўспрыманню. Ён быў перакананы, што празмернае і неапраўданае захапленне моўнымі запазычаннямі паступова і непрыкметна вядзе да страты непаўторных рыс, якімі валодае родная мова [7, с. 360]. В. Ластоўскі станоўча ацэньваў паралельнае вывучэнне роднай беларускай, рускай і замежных моў, а разам з тым азнаямленне з культурнымі традыцыямі розных народаў, але пры гэтым заклікаў пазбягаць непажаданых дыфузійных з'яў, якія суправаджаюцца блытанінай у маўленні і свядомасці вучняў («Як паступаць, каб дзеці, вырасшы, шанавалі сваіх бацькоў і былі ім апорай на старасць») [7, с. 252].

Разважаннем аб сур'ёзных наступствах білінгвізму ў навучальным працэсе прысвечаны артыкул М. Багдановіча «Голас з Беларусі». Звяртаючыся да багатага фактычнага матэрыялу, аўтар вызначыў адмоўныя бакі навучання на рускай мове ў вясковай беларускай школе, асабліва на пачатковым этапе. Заканаммерным вынікам, на яго думку, стане выцясненне з ужывання дзецьмі спрадвечнай беларускай лексікі, вобразных зваротаў і звязаных з імі звыклых уяўленняў і эмоцый. Вучань абавязкова сутыкнецца са з'явамі лінгвістычнай інтэрферэнцыі, якія адмоўна адлюстроўваюцца на якасці маўлення. У змешванні граматычных форм, несупадзенні арфаэпічных норм і з'явах міжмоўнай аманіміі М. Багдановіч знаходзіў істотную прычыну цяжкасцей успрымання моўных адзінак і разумення значэння адпавядаючых ім рэалій,

бачыў крыніцу камунікатыўных няўдач і перашкод у эфектыўным авалоданні абедзвюма мовамі [1, с. 199–202].

Лінгвіст і грамадскі дзеяч пачатку ХХ ст. Я. Лёсік падтрымліваў неабходнасць запазычанай лексікі ў беларускай мове. Па яго словах, немагчыма ў прасторы сусветнай культуры знайсці аніводнага народа, які мог бы абыходзіцца толькі ўласнымі лексічнымі рэсурсамі [8, с. 121]. Аўтар абгрунтоўваў сваё меркаванне ў першую чаргу жыццёвымі патрэбамі сацыяльна-эканамічнага характару, якія стымулююць міжкультурныя сувязі, у выніку чаго разам з запазычанымі і невядомымі раней рэаліямі, паняццямі, з'явамі, распаўсюджваюцца і іх назвы. У новым культурным асяроддзі іншамоўныя словы адаптуюцца да мясцовых парадкаў і законаў, становяцца словамі паўсядзённага ўжытку, пачынаюць супольнае жыццё з роднай мовай народа [8, с. 122–125]. Я. Лёсік лічыў, што ў залежнасці ад складу і характару запазычанняў у той ці іншай мове можна меркаваць, з якімі народамі ў мінулым падтрымліваліся найбольш цесныя сувязі [8, с. 122–125].

Я. Купала звязваў страту беларускай мовай статусу актыўнага сродку моўнай камунікацыі з несвядомасцю і пасіўнасцю грамадзянскай пазіцыі насельніцтва. У якасці станоўчага прыкладу і ўзору для пераймання ён прыводзіў яўрэяў, адносячы іх да народа, які не дапусціў асіміляцыі сваіх спрадвечных культурных традыцый, нягледзячы на тое, што «гісторыя выдзернула зусім іх бацькаўшчыну» [6, с. 35]. Аўтар заўважыў, што многім яўрэям на працягу стагоддзяў нават знаходжанне ў іншым культурным асяроддзі не перашкаджала захоўваць сваю мову і іншыя традыцыі і адначасова атрымліваць адукацыю на мове таго народа, сярод якога яны жылі. «Яўрэй з вамі будзе размаўляць па-беларуску, а ў сваёй школе моліцца па-свойму; дома яўрэйка маці напявае над калыскай дзіцяці свае родныя матывы; самі паміж сабой размаўляюць па-свойму, а не інакш» [6, с. 35]. Тым самым беларускі паэт закрануў праблему бікультурнасці, што нярэдка з'яўляецца кампрамісным выйсцем у полікультурным свеце і адначасова спрыяе эфектыўнай арганізацыі міжкультурнага ўзаемадзеяння і вырашэнню праблемы захавання этнакультурнага асяроддзя.

Я. Купала звярнуў асаблівую ўвагу на блытаніну крытэрыяў ідэнтычнасці, што не перастае быць актуальным і ў сучасным грамадстве, і заклікаў не блытаць пытанні рэлігіі з нацыянальнасцю [6, с. 45]. Ён падкрэсліваў, што беларус католік ці праваслаўны

павінен памятаць тое, што ў іх адна мова, агульныя звычаі і традыцыі, адзіная Айчына – Беларусь [6, с. 45]. Беларускі мысліцель пачатку ХХ ст. І. Абдзіраловіч, разважаючы пра ступень адносін беларускай культуры да праваслаўнага і каталіцкага свету і тыповае для іх мадэляў сацыякультурнае функцыянаванне, заўважыў, што адметнай асаблівасцю гісторыі беларускага народа з’яўляецца ваганне паміж Захадам і Усходам і шчырая непрыхільнасць ні да аднаго з іх. Ён адзначаў, што беларусы не ператварыліся ў народ Усходу, але ў той жа час не прынялі культуры Заходняй Еўропы.

У папулярызацыі беларускай культуры і мастацтва, умацаванні сацыякультурных адносін у дзяржаве і распаўсюджанні асветы істотную ролю адыграў літаратурны і навукова-крытычны часопіс «Крывіч», які выдаваўся з 1923 па 1927 г. У прадмове да першага нумара часопіса яго рэдактар В. Ластоўскі адну з мэт выдання звязваў з «пошукам шляхоў да самавызначэння Беларусі ў сферы духоўнасці» і са «служэннем беларускай культуры» [7, с. 323–324]. Кампаратыўны вопыт фарміраваўся дзякуючы публікацыям пераважна гістарычнага, філасофскага і філалагічнага характару. Часопіс адыграў важную ролю ў інфармаванні беларусаў аб сацыякультурным жыцці ў еўрапейскіх краінах і міжкультурным узаемадзеянні. Аб увазе да навуковага забеспячэння міжкультурнага дыялога, развіцця інфармацыйнага падтрымання культурных сувязей сведчыць перапіска беларускага грамадскага дзеяча і вучонага А. Луцкевіча з нямецкім славістам Р. Абіхтам. Апошні ініцыяваў выданне нямецкамоўнай краязнаўчай літаратуры пра Беларусь, лічыў, што ўвядзенне лацінскага шрыфту ў беларускі правапіс аблегчыць азнаямленне еўрапейскага свету з беларускай культурай і дазволіць умацаваць і пашырыць іх узаемаадносіны [10, с. 60–74].

Гістарыяграфічны вопыт Беларусі пацвярджае актуальнасць выкарыстання параўнальнага падыходу ў вывучэнні этнічных традыцый беларусаў і даследаванні праблем нацыянальнай культуры. Фундаментальныя даследаванні канца ХІХ – пачатку ХХ ст. падрыхтавалі эмпірычную і тэарэтыка-метадалагічную базу для наступных навуковых інтэрпрэтацый, застаючыся да гэтага часу неперасягнутымі па аб’ёме і разнастайнасці прыцягненых крыніц і глыбіні аналізу. Новае пакаленне даследчыкаў заўсёды актуалізавала класічныя для праблемнага поля беларускай навукі пытанні культурнай ідэнтычнасці, самабытнасці,

этнанацыянальных своеасаблівасцей, нацыянальнага тэмпераменту, расстаўляючы новыя акцэнтны ў адпаведнасці з тэндэнцыямі сацыякультурнага жыцця. Кампаратыўныя пошукі ўяўляюцца асабліва значнымі для вызначэння актуальнасці патэнцыялу традыцыйнай народнай культуры і выяўлення яго адпаведнасці каштоўнасным дамінантам сучаснага грамадства ў сувязі з трансфармацыяй зместу і функцый этнакультурнай спадчыны.

1. Багдановіч М. Поўны збор твораў : у 3 т. – Мінск : Навука і тэхніка, 1995. – Т. 3. – 461 с.
2. Беларускія летапісы і хронікі : пер. са старажытнарускай, старабеларус. і пол. / уклад. У. Арлова ; прадм. В. Чамярыцкага. – Мінск : Беларускі кнігазбор, 1997. – 432 с.
3. Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении: Литовское и Белорусское Полесье. – Репр. воспр. изд. 1882 г. – Минск : БелЭн, 1993. – 550 с.
4. Карскі Я. Беларусы. – Мінск : Беларускі кнігазбор, 2001. – 640 с.
5. Кніга жыццёў і хаджэнняў / уклад., прадм. і камент. А. Мельнікава. – Мінск : Маст. літ., 1994. – 503 с.
6. Купала Я. Поўны збор твораў : у 9 т. – Мінск : Маст. літ., 2002. – Т. 8. – 462 с.
7. Ластоўскі В. Выбраныя творы. – Мінск : Беларускі кнігазбор, 1997. – 512 с.
8. Лёсік Я. Граматыка беларускае мовы. – Мінск : Народная асвета, 1995. – 132 с.
9. Павільч А. А. Христианская письменность в культуре и педагогической действительности восточных славян в эпоху Средневековья. – Минск : Стринко, 2005. – 104 с.
10. Рудольф Абіхт і Антон Луцкевіч. Перапіска (1916–1921) // Шляхам гадоў : гіст.-літ. зб. / уклад. Я. Янушкевіч. – Мінск : Маст. літ., 1994. – С. 60–74.
11. Смоліч А. Геаграфія Беларусі. – Мінск : Беларусь, 1993. – 382 с.
12. Шчакаціхін М. Нарысы з гісторыі беларускага мастацтва. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. – 336 с.

Summary

A. Pavilch. The formation of comparative knowledge in the book culture of Belarus

The article reflects the process of the formation of comparative culturology as a research paradigm in a cultural knowledge of Belarus. According to the materials of the monuments of Belarus literature and philosophic compositions the experience of comparative analysis of phenomenon of culture is learned. The views are analyzed and the conceptions of representatives of cultural ideas of 19th–20th centuries, the main tendencies of comparative researches of culture and ways of thinking over intercultural differences are determined. The substance of notions about communicative culture in the problem field of intercultural communication is proved.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ